

KUR'ÂN IŞIĞINDA ARKEOLOJİ

Y. Doç. Dr. Bahattin DARTMA

Eski Yunanca "arkhaios" (=eski) ve "logos" (=bilim) kelimelerinden meydana gelen "arkeoloji", kelime olarak Osmanlıca "a'ti-kıyyât", yani "eskinin bilimi" anlamına gelmektedir.¹ İlmî literatürde ise, "eski kültür ve medeniyetleri, maddî kalıntıları yolu ile inceleyen bir bilimdir." Buradaki maddî kalıntılardan maksat, insan elinden çıkan, insan düşüncesinin ürünü olan eserlerdir.²

İnsanın yeryüzünde görünüp taştan âletler yapması ile başlayan arkeolojinin bitiş târihinde bir kesinlik yoktur.³ Bazılarına göre sanat târihinin başlangıcı olarak kabul edilen Bizans Çağı (=Bizantoloji) ile arkeoloji nihâyete ermektedir.⁴ Ancak bu bitiş noktasının eski çağın sonu ile sınırlayanlar da vardır.⁵

Başlangıçta târih ve felsefeyi açıklama amacıyla kullanılan arkeoloji, daha sonra 15-16. yüzyıl Avrupasında bir disiplin olarak ortaya çıkmış,⁶ 18. yüzyılda müstakil bir bilim dalı hâline gelmiştir.⁷ Arkeolojinin gerçek bir bilim dalı hâline gelmesinde en önemli katkısı, Johann Joachim Winckelmann (1717-1769) yapmış ve nedenle de arkeolojinin babası olarak kabul

edilmiştir.⁸ 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları modern arkeolojinin ortaya çıkışıdır. Artık bu târihlerden sonra sadece târihî eser bulma değil, aynı zamanda bilgi edinme yoluna da gidilmeye başlanmıştır.⁹

Târih,¹⁰ sanat târihi, filoloji, jeoloji, felsefe, zooloji, botanik,¹¹ jeofizik, nükleer fizik... ve astronomi¹² gibi ilimlerle münâsebeti olan arkeolojinin amacı, "Geçmiş uygarlıkların sorunları üzerine eğilerek insanoglunun karanlık geçmişini öğrenmeye çalışmak"tır.¹³ Veya "en eski dönemlerden günümüze nasıl geldiğini araştırıp ortaya koymak, geçmişimiz ile ilgili her türlü sorunun yanıtlarını aramak"tır.¹⁴

Bu ifâdelerle ortaya konan arkeolojinin amacı, insanlığın selâmeti için ahlâkî ve ma'nevî açıdan eksiktir. Şimdi ilgili diğer kaynaklarla¹⁵ bu iki kaynaktan¹⁶ naklet-

1. Başaran, Cevat, *Arkeolojiye Giriş*, Erzurum 1988, I, 1; Sevin Veli, *Arkeolojik Kazı Sistemleri El Kitabı*, İst., 1995, s. 11; Akarca, Aşkıldil, *Şehir ve Savunması*, Ank. 1987, II. Baskı, s. 3; Saltuk, Secda, *Arkeoloji Sözlüğü*, İst., 1990, s. 23.
2. Akarca, *Şehir ve Savunması*, s. 3; Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, I,1.
3. Akarca, *Şehir ve Savunması*, s. 4.
4. Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, I, 3.
5. Akarca, *Şehir ve Savunması*, s. 4.
6. Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, I, 3.
7. Sevin, *Arkeolojik Kazı*, s. 18; Başaran A. Giriş I,3.

8. Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, I, 3, 4; Sevin, *Arkeolojik Kazı*, s. 19.
9. Sevin, *Arkeolojik Kazı*, s. 21.
10. Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, 1,2; Sevin, *Arkeolojik Kazı*, s. 13; Akarca, *Şehir ve Savunması*, s. 3.
11. Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, I,2,3; Saltuk, A. Sözlüğü, s. 23.
12. Özdoğan, Mehmet, "Arkeoloji Nedir Ne Değildir Ne Olmalıdır?", *Arkeoloji ve Sanat*, İst., 1991, 14. Yıl, 52-53. Sayı Yaz-Güz, s. 21
13. Sevin, *Arkeolojik Kazı*, s. 11-12
14. Özdoğan, a.g.mak., s. 21.
15. Arkeoloji'nin amacı için ayrıca, Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, I, 1; Akarca, *Şehir ve Savunması*, s. 3; Serdaroglu, Ümit, "Çevresel Arkeoloji-Ekolojik Arkeoloji", *Bilim ve Teknik*, 157. sayı, 13. cilt, Ank, Aralık-1980, s. 17 vb. kaynaklara bakılabilir.
16. Sevin, *Arkeolojik Kazı*, s. 11-12; Özdoğan, a.g.mak., s. 21.

tiğimiz bilgiler ışığında arkeolojinin, çalışmamızın omurgasını oluşturacak olan amacını bir başka önemli açıdan şu şekilde ifâdeye koyabiliriz: “Başlangıçtan bu yana, bütün yönleriyle insanoglunun geçirdiği devreleri, bıraktıkları maddî ve ma'nevî kültür varlıklarını incelemek sûretiyle öğrenip, günümüz insanına sunduğu mesajları kavramak/kavratmaktır.”

Bilindiği kadarıyla mevcut kaynaklarda, târihî eserlerin aranması, tesbiti, ortaya çıkarılış teknikleri, korunması, zamânın belirlenmesi ve değerlendirilmesi gibi konularla, bunların tevârüs ettikleri sanat, edebiyat, târih, tıp, astronomi, eğitim... ve teknik gibi konulara olan katkıları hakkında pek çok ma'lûmât verilmiştir. Günümüzde de bu tür ilim dalları, akıllara durgunluk verecek bir gelişme trendi içerisinde. Artık eskilerin, üzerlerine düşeni yapmış, icrâ edecekleri fonksiyonları ifâ etmiş olmaları nedeniyle -bazı konular dışında- içinde yaşadığımız şu çağda insanlığa sağlayacakları çok da önemli faydaları kalmamıştır. Baş döndürücü bir terakkî sürecinde olan insanoglunun bu ma'nâda bir daha geriye dönmesi de mümkün değildir.

Bu ifâdelerden arkeoloji iliminin mî'âdını doldurduğu, bundan sonra artık yapacak hiç bir şeyinin kalmadığı kesinlikle anlaşılmamalıdır. Aksine, biraz önce “bazı konular dışında” diye istisnâ ettiğimiz “mevcut bilgilerimizin, te'yîdi veya tashîhi, zenginleştirilmesi ve daha farklı alanlara dâir bilgi edinmek”, kısaca eskiyi daha iyi tanıyıp doğru olarak değerlendirebilmek için târihî eserler üzerindeki çalışmaların en ince ayrıntılarına kadar titizlikle sürdürülmesi gerekmektedir.

Şimdi bu tür çalışmaları ihtisas çevrelerine bırakarak, bu küçük çaplı etüdümüzde dikkatleri,

arkeolojik eserlerin beşeriyete sunduğu dînî ve ahlâkî mesajlar ve bu mesajların onların ma'nevî ve his dünyalarında meydana getirmesi gereken etki alanına çekmek istiyoruz.

Bu bağlamda Churchill'in tam da konumuzla ilgili olan şu “Ne kadar geriye bakarsanız ileriye o kadar iyi görürsünüz.”¹⁷ anlamlı sözünü naklettikten sonra etüdümüze Kur'ân hâlesinde devâm etemeye çalışalım.

Kur'ân-ı Kerîm, bütün insanlığın hidâyeti için gönderilmiş ilâhî bir kitaptır.

Hidâyet için gönderildiğini şu âyetleriyle açıkça ifâde etmektedir:

﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾

“...İşte size de Rabb'inizden açık bir delil, hidâyet ve rahmet geldi.”¹⁸

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾

“Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir, iyi işler yapan mü'minlere kendileri için büyük bir ecir olduğunu müjdelir.”¹⁹

﴿... ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ...﴾

“İşte bu kitâb, Allah'ın diletiğini kendisiyle doğru yola ilet-tiği hidâyet rehberidir.”²⁰

﴿هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ﴾

17. Bu söz için bkz., Özdoğan, a.g. mak., s. 21.

18. En'âm (6), 157.

19. İsrâ (17), 9.

20. Zümer (39), 23.

“İşte bu Kur’ân bir hidâ-yettir. Rabb’lerinin âyetlerini tanımayanlar için çok çetin bir azâb vardır.”²¹

Zikredilen bu âyetler gâyet açık olarak, Kur’ân’ın indiriliş amacının insanları doğru yola getirmek (hidâyet) olduğunu bildirmektir.²²

Kur’ân-ı Kerîm muhâtablarını, önceki kavimlerin çöküşüne sebebiyet veren aynı veya benzer düşünce ve davranışlardan sakındırmak gâyesiyle, milletlerin ömrünün muayyen olduğunu, sürereli dolduklarında yok edilip yerlerine başkalarının getirildiğini, bu münâsebetle de onların helâk edildikleri yerlerin ibret nazarıyla gezip görülerek bir hidâyet vesilesi olması gerektiğini özellikle vurgulamıştır.

Şimdi burada çok kısa olarak ifade etmeye çalıştığımız husûslarla ilgili bir kısım âyetleri zikretmek sanırız isâbetli olacaktır.

﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ

مَعْلُومٌ * مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا

يَسْتَأْخِرُونَ﴾

“(Helâk ettiğimiz) hiç bir ülke yoktur ki, onun mutlakâ bilinen bir yazısı olmasın. Hiç bir millet, ecelinin önüne geçemez ve onu geciktiremez.”²³

﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ * فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا

يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

“Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar, ne de bir an ileri gidebilirler.”²⁴

21. Câsiye (45), 11

22. Bu konuda başka âyetler için mesela bkz. Bakara (2), 97, İsrâ (17), 82; Lokmân (31), 3; Şûrâ (42), 52; Câsiye (45), 20; Necm (53), 23.

23. Hicr (15), 4-5

24. Arâf (7), 34.

Bu âyetlerde milletlerin belli bir zaman diliminde yaşayacakları, mî’âdlarını doldurduklarında da çâ-resiz yok olacakları haber verilmektedir.²⁵ Tabîî ki toplumların kendi sorunlarını yine bizzat kendilerinin hazırladıklarını hiç bir zaman hatırdan çıkarmamak gerekir.

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ﴾

“Halbuki âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar yalnız yapmakta oldukları amellerden başka bir şey için mi cezâlandırılırlar?”²⁶

Eğer helâka sürükleyici fikir, davranış veya olaylar tamâmiyle zuhûr etmişse toplumun ve onun temsil ettiği kültür ve medeniyetinin zayıf veya güçlü olması, sâhip oldukları imkânların azlığı veya çokluğu sonucu değiştirmez, helâk olayı mutlakâ vukû bulur.

﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ

أَثَانًا وَرَثًا﴾

“Onlardan önce de, eşyâ ve görünüş bakımından daha güzel olan nice nesiller helâk ettik.”²⁷

﴿فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَ مَضَى مَثَلُ

الْأُولَئِينَ﴾

“Biz bunlardan daha güçlü olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.”²⁸

25. Konuyla ilgili başka âyetler için mesela bkz. Yûnus (10), 49; Nahl (16), 61; İsrâ (17), 58; Mü’minûn (23), 43; Mürselât (77), 16-17.

26. Arâf (7), 147.

27. Meryem (19), 74.

28. Zuhruf (43), 8.

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ كَانُوا أَكْثَرَ
مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا
أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

“Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Onlar, onlardan daha çok, daha kuvvetli, yeryüzündeki eserleri bakımından daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları kendilerine hiç bir yarar sağlamadı.”²⁹

﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ
مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن
مَّحِيصٍ﴾

“Biz onlardan önce kendilerinden daha güçlü olan, diyar diyar dolaşan nice nesilleri helâk etmişizdir. Kurtuluş var mı?”³⁰

Ortadan kaldırılan bu toplumların yerine de Allah Teâlâ onlar gibi olmayacak, kendi iradesine uygun hareket edecek, sırât-ı müstakîm çizgisinde yürüyecek başka kavimler ikâme etmiştir.

﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا
ظَلَمُوا ۖ وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا
كَانُوا لِيُؤْمِنُوا ۗ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ
الْمُجْرِمِينَ ۗ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي
الْأَرْضِ مِّن بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾

“Sizden önce, zulmettikleri

29. *Mü'min* (40), 82.

30. *Kâf* (50), 36. Konu hakkında başka âyetler için meselâ bkz. *Kasas* (258), 78; *Rûm* (30), 9; *Sebe'* (34), 45; *Fâtır* (35), 44; *Mü'min* (40), 21; *Muhammed* (47), 10, 13.

ve peygamberleri kendilerine açık kanıtlar getirdikleri halde inanmadıkları için nice nesilleri helâk etmişizdir. İşte biz suç işleyen kavimleri böyle cezâlandırırız... Sonra nasıl davranacağınızı görmemiz için bu dünyâda onların ardından yerlerine sizi geçirdik.”³¹

﴿... وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۖ ثُمَّ
لَا يَكُونُوا أَمْثَالِكُمْ﴾

“Eğer ondan yüz çevirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir; artık onlar sizin gibi de olmazlar.”³²

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَ
النُّبُوَّةَ ۚ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا
قَوْمًا لَّيْسُوا بِكَاذِبِينَ﴾

“İşte onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer onlar (kâfirler) inkâr ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz.”³³

Bu âyetler, aynı zamanda helâke neden olan bir çok sebepten önemli bir kaç tanesini de zikretmekte ve neticenin şu âyette ifâdeye konduğu şekilde sonuçlandığını bildirmektedir.³⁴

﴿... إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا
بِأَنفُسِهِمْ ۗ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ
لَهُ ۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن آلٍ﴾

31. *Yûnus* (10), 13-14.

32. *Muhammed* (47), 38.

33. *En'âm* (6), 89.

34. Bu husûsla ilgili başka âyetler için mesela bkz. *En'âm* (6) 6, 133; *Tevbe* (9), 39; *Hûd* (11), 57; *İbrâhîm* (14), 19; *Meryem* (19) 74; *Enbiyâ* (21), 11; *Mü'minûn*, (23), 31, 42; *Fâtır* (35), 16; *Muhammed* (47), 13.

“...Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez. Allah bir topluma kötülük diledi mi artık onu geri çevirecek yoktur.”³⁵

Ancak şartlar tamamen oluşmamak kaydıyla sonucun değişmesi, yani bu vahîm ve kaçınılmaz olaydan kurtuluşun veya onu belli bir süreye kadar ertelemenin yegâne yolu şüphesiz ki, -Yûnus (a.s.)’un kavmi gibi- ölümsüz ma’nevî değerlerle kendi keyfi/indî değer yargıları arasındaki sapma açısını sür’atle küçültmeye, daha açık bir ifâdeyle helâke götüren düşünce ve davranışları bir an önce terk etmeye bağlıdır.

﴿ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً آمَنَتْ فَأَنْفَعَهَا إِيْمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴾

قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ

حِينٍ

“Yûnus’un kavmi müstesnâ, keşke (halkını helâk ettiğimiz ülkelerden) bir ülke olsaydı da (kendilerine azâb gelmeden önce) imân etseydi ve imânları kendilerine fayda verseydi. Yûnus’un kavmi imân edince kendilerinden dünyâ hayatındaki rüsvaylık azâbını kaldırdık ve onları bir süre (daha dünyâ nimetlerinden) faydalandırdık.”³⁶

﴿ فَأَمَّنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴾

“Sonunda ona imân ettiler, bunun üzerine biz de onları bir süreye kadar yaşattık.”³⁷

Dinî ve ahlâkî değerlerini yitirmiş, ilâhî tasvîbden geçmeyen dünyevî ihtiraslar peşine takılmış, derin ve onmaz bedbahtlıklar içine

35. Ra’d (13), 11.

36. Yûnus (10), 98.

37. Sâffât (37), 148.

düşmüş... olmaları nedeniyle helâke müstehak olmuş toplumlari, Allah’ın emir ve yasaklarına uyma dışında sâhip oldukları hiç bir imkân ve değer hükmü bu istenmeyen âkibetten kurtaramamaktadır. Helâk olayından sonra da artık iş işten geçmiş olduğundan kendilerinden herhangi bir emâre ve belirti hissedilememektedir.

﴿ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تَحْسِبُ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴾

“Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Şimdi sen onlardan herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya onlara âit cılız bir ses işitiyor musun?”³⁸

Şimdi onlar âhirette tesâdüfi değil, dünyâda yapıp ettiklerinin karşılığı olarak azab veya sevâb içerisinde oldukları. Bu dünyâdakilerin onlara, onların da bu dünyâdakilere herhangi bir fayda veya zarar vermeleri hiç mi hiç söz konusu değildir. Herkes yalnız kendi hâl ve hareketlerine göre muâmele görecektir, mes’ûl tutulacaktır.

﴿ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أُبْعِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ... ﴾

﴿ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أُبْعِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ... ﴾

“...Herkesin kazandığı yalnız kendisine âittir. Kendi (günah) yükünü taşıyan hiç kimse, bir başkasının (günah) yükünü taşımaz.”³⁹

﴿ مَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ تَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

﴿ مَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ تَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

رَسُولًا

38. Meryem (19), 98.

39. En’âm (6), 164.

“Kim hidâyet yolunu seçerse bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa kendi zararına sapsa olur. Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü üstlenmez. Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azâb edecek değiliz.”⁴⁰

﴿أَلَا تَرَىٰ وَازِرَةً وَّرِزْرًا ۗ أُخْرَىٰ ۗ﴾

“Gerçekten hiç bir günahkâr başkasının günah yükünü üstlenmez.”⁴¹

﴿وَلَا تَرَىٰ وَازِرَةً وَّرِزْرًا ۗ أُخْرَىٰ ۗ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جِمْلِهَآ لَا يَحْمِلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَا وَكُورًا ۗ ذَآ قُرْبَىٰ ۗ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ ۗ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۗ وَمَنْ تَرَكَهَا فَإِنَّمَا يَنزِكُ بِنَفْسِهِ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ۗ﴾

“Hiç bir günahkâr başkasının günâhını yüklenmez. Yükü (günâhı) ağır gelen kimse onu taşımak için (başkasını) çağırırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez... Kim temizlenirse o kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.”⁴²

Öyleyse bize düşen, yapılan bütün işlerin sevâb veya ikâb yönünden mutlaka bir karşılığı olduğunun idrâkinde olarak, her fikir ve fi'ilimizde Allah'ın rızasını gözetmemiz, O'nun hidâyetinden ayrılmamızdır. İşte Kur'ân-ı Kerîm'in, bu hidâyet ameliyesini gerçekleştirmek için tâkib ettiği önemli metodlardan biri de şüphesiz ki, “gözle görüp ibret alma” şeklindedir. Bu konuda Kur'ân'da çoğu emir

40. İsrâ (17), 15.

41. Necm (53), 38.

42. Fâtur (35), 18. Konuya ilişkin başka âyetler için meselâ bkz. Ankebût (29), 12; Nahl (16), 25; Zümer (39), 7.

sırasıyla düzenlenmiş bir hayli âyet mevcuttur.

﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۖ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ۗ﴾

“Sizden önce nice ilâhî kânunlar (sünen) uygulanmıştır. Yeryüzünde gezin, dolaşın da yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün.”⁴³

﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ۗ﴾

“De ki: Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bakın.”⁴⁴

﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ۗ﴾

“De ki: Yeryüzünde yürün de, suçluların sonunun nasıl olduğunu görün.”⁴⁵

﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ...﴾

“Onlar yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin âkibetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı?...”⁴⁶

﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلٍ ۗ...﴾

“De ki : Yeryüzünde gezip dolaşın da, öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakın.”⁴⁷

İşte bunlar, hayatlarını Allah Te'âlâ'nın isteği doğrultusunda devam ettirmeyip de, neticede çeşitli şekillerde yok edilen milletlerden

43. Âl-i İmrân (3), 137.

44. En'âm (6)11.

45. Neml (27) 69.

46. Rûm (30), 9.

47. Rûm (30), 42.

kalan eserlerin ibret nazarıyla incelenmelerini emreden âyetlerden bir kaç...⁴⁸ Ancak, zikrettiğimiz şu âyetler, ibretâmiz tür kalıntıların yine bir hidâyet unsuru olması açısından tetkik edilip değerlendirilmelerinin gereğini daha bir sarâhatle vurgulamaktadırlar.

﴿ وَ سَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا
أَنْفُسَهُمْ وَ تَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَ
ضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ﴾

“(Sizden önce) kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz. Onlara nasıl muâmele ettiğimi size apaçık belli oldu. Ve size misâller de verdik.”⁴⁹

﴿ فَجَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَ آمَطَرْنَا عَلَيْهِمْ
حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ * إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
لِلْمُتَوَسِّمِينَ * وَ أَنَّهَا لَبَسِيلٌ مُقِيمٌ * إِنَّ
فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾

“Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de çamurdan, pişirilmiş taşlar yağdırdık. Şüphesiz bunda işâretten anlayanlara (nice) ibretler vardır. Onlar hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler. hakîkaten bunda inananlar için bir ibret vardır.”⁵⁰

﴿ أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهَلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ
الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ * إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى ﴾

48. Konuyla ilgili başka âyetler için bkz. *Yûnus* (10) 39; *Yûsuf* (12), 109; *Hicr* (15); 13, *Nahl* (16), 36, *Hacc* (22), 46; *Rûm* (30), 9-10; *Sâffât* (37), 73-74; *Mü'min* (40), 82; *Muhammed* (47), 10.

49. *İbrâhîm*, (14) 45.

50. *Hicr* (15), 74-77.

“(Bugün) meskenlerinde dolaştıkları, kendilerinden önce yaşamış nice nesilleri yok edişimiz onları hâlâ yola getirmedir mi? Elbette bunda akıl sâhipleri için ibretler vardır.”⁵¹

﴿ وَ لَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾

“Andolsun ki biz, aklını kullanan bir toplum için ondan (harâb ettiğimiz o ülkeden) apaçık bir ibret nişânesi bırakmışızdır.”⁵²

﴿ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهَلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ
الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ * إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ * ... ﴾

“Bugün yurtlarında dolaştıkları nice kuşakları daha önce helâk etmiş olmamız, hâlâ onları doğru yola getirmedir mi? Şüphesiz bunda ibretler vardır.”⁵³

Görüldüğü gibi zikredilen âyetler, helâk olmuş kavimlerden geriye kalan eserlerin inceden inceye araştırılmalarının gereği üzerinde hassâsiyetle durmaktadırlar. Buna göre arkeoloji ilminin Kur’ân’a göre meşrû’iyet kazandığını, ona dayanan ve ondan istinbat edilen diğer ilimler gibi kabul edilip değerlendirilmesi gerektiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak dikkat edilirse Kur’ân’a göre bu tür eserlerin tetkik amacı, ibret alınarak bir hidâyet vesfesi olma ön şartına bağlıdır. Öncelikle amaç, bu husus olmalıdır. İşte o zaman bu eserler ve üzerlerinde yapılan çalışmalar daha bir anlam/değer ifâde ederler. Yeri gelmişken, bu disiplinin, müstakil bir ilim dalı olarak ortaya çıkışının bu kadar geciktirilmesinin ve ayrıca ilk

51. *Tâhâ* (20), 128.

52. *Ankebût* (29), 35.

53. *Secde* (32), 26.

defa batılılar tarafından ihdâs edilmesinin sorumluluğunun tamâmen Müslümanlara âit olduğunu i'tirâf etmek gerekir.

Düşünmek gerekmez mi ki, bu kıymetli el emeği göz nuruyla yapıp âhirete intikâl edenler neden yok oldular? Sâhip oldukları imkânları ve servetleri, savundukları değerler onları bu meş'ûm âkibetten kurtulabildi mi? Şimdi âhirette nerede ve ne durumdalar? İşte, arkeolojik eserler sonraki nesillere bu rûh ve mesajı vermelidir. O toplumların, Allah'ın koyduğu kâide ve kurallara uymadıkları, diğer bir ifâdeyle hidâyete gelmedikleri için korkunç bir cezâ ile ortadan kaldırıldıklarını hatırlatıp, yeni kuşakları, bu istenmeyen âkibetlere maruz kalmamaları için, Kur'ân ve sünnet çizgisine getirme görevini icra etmelidirler. Onlara, -yukarıda da belirtildiği gibi- "mevcut verilerin te'yidi veya tashîhi, zenginleştirilmesi ve daha farklı bilgiler elde etme" amacı yanında, bu husûslardan daha önemli olarak "hidâyete" nokta-i nazarından bakılmalıdır. Bu kalıntılar, mühim ve hattâ çarpıcı bir uyarı niteliği taşıdıklarından, mutlakâ bu husûsiyetleri dikkate alınarak incelenmelidir. Çünkü nüfus sürekli yenilenmektedir. Aktivitelerini de dâimâ muhâfaza etme ve gündemde kalma imkânına sâhip olan onların sadece bu yönleridir. İnsanoğlu, hayâtına son verecek ve kendisini çökartecek olan mecrâlara gir-

memek için her şeyden önce hidâyete muhtaçtır. Hidâyete, insan ve toplum hayâtının sağlıklı bir şekilde işleyişinin "olmazsa olmaz" şartıdır; onun bir sadâret hakkı vardır. Bu tehlikeli yollara girdikten sonra artık öğrendikleri ve öğrenecekleri dünyevî bilgilerinin ve oluşturdukları maddî kültürlerinin kendilerine ne derece ve nereye kadar yararı olacaktır? O halde helâk olmamak için 'alâ kaderi'l-imekân Allah'ın koyduğu prensipleri çiğnememeli, evrensel ma'nevî değerlere bağlı kalmalı, ilâhî çizgiden sapmamalı, kısaca hidâyetten ayrılmamalıdır.

Söz konusu eserlerin sundukları "ibret ve hidâyete mesajları" göz ardı edilirse, bir bakıma yapılan mesâiler, -çağımız insanının geleceği için o kadar da gereği olmayan- müze ve depoları doldurma, kuru bilgi edinme, para kazanma, merak duygularını/hobileri tatmîn ve ifti-hâr etme dışında herhangi bir işe yaramayacak, akâmete uğramış olacaktır. Zâten örnek kabîlinden genç kuşaklar için müze ve depolarda fazlasıyla târihî eser bulunmaktadır.

Netice olarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, sözü edilen bu nâdide eserler, geçmişin tahammülü imkânsız acı tecrübelerini tekrar yaşamamak için öncelikli olarak, "Hidâyete götürücü birer ibret nişânesi" olmaları açısından ele alınıp değerlendirilmelidir.